

การพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำของ แรงงานนอกระบบภาคเกษตรกรรมที่เป็นผู้สูงอายุในเขต เศรษฐกิจพิเศษของสังคมไทย¹

สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์²

วุฒิชัย อารักษ์โพชนวงศ์³

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์การวิจัยอยู่ 4 ประการ เพื่อทบทวนนวัตกรรมทางสังคม เพื่อพัฒนานวัตกรรมผู้สูงอายุ นวัตกรรมที่ทำงานกับผู้สูงอายุด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาศูนย์นวัตกรรมผู้สูงอายุในพื้นที่เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ และสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการพัฒนาศูนย์นวัตกรรมผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษให้เกิดความยั่งยืน วิธีการวิจัยใช้การวิจัยและพัฒนา พื้นที่การศึกษามี 2 แห่ง ได้แก่ ตำบลบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลป่าไร่ อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ผู้ให้ข้อมูลหลักแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรงงานนอกระบบภาคการเกษตรที่เป็นผู้สูงอายุ และผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้ปฏิบัติงานด้านผู้สูงอายุ ผลการศึกษา พบปัญหาและทุนทางสังคมในการพัฒนานวัตกรรมทางสังคม และมีกิจกรรมการพัฒนานวัตกรรม นวัตกรรมผู้สูงอายุ และนวัตกรรมที่ทำงานกับผู้สูงอายุด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม จนสามารถพัฒนาศูนย์นวัตกรรมผู้สูงอายุในพื้นที่เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษทั้ง 2 แห่ง สำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการพัฒนาศูนย์นวัตกรรมผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษให้เกิดความยั่งยืน ได้แก่ การจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษสำหรับการพัฒนาศูนย์นวัตกรรม การมีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการด้านการเกษตร และการยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มแรงงานนอกระบบที่เป็นผู้สูงอายุ

คำสำคัญ : นวัตกรรม นวัตกรรม ผู้สูงอายุ ความเหลื่อมล้ำทางสังคม เกษตรกร

¹ ทุนการวิจัยโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริม วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น (โครงการวิจัยต่อเนื่องระยะที่ 3 จากโครงการวิจัยการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่เป็นแรงงานนอกระบบในเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม: กรณีศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดสระแก้ว (ระยะที่ 1 และระยะที่ 2)

² รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล อีเมล: somsak.amo@mahidol.ac.th

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร อีเมล: wutthichai@ms.su.ac.th

Social Innovation Development for Elderly Labors in the Informal Agricultural-Sector in Order to Reduce Social Inequality in Special Economic Zone (SEZ) of Thailand⁴

Somsak Amornsiriphong⁵ Wutthichai Arakpotchong⁶

Abstract

The objectives of this research were to review the social innovation, to develop aging innovators and innovators who work for the elderly in the participatory process, to initiate the social innovation centers to reduce social inequality in the special economic zones, and to provide recommendations to develop social innovation centers in special economic zones for sustainability. The research methodology was R&D (research and development) in the two special economic zones, Ban Kao subdistrict, Muang district, Kanchanaburi province and Palai subdistrict, Aranyaprathet district, Sa Kaeo province. The key informants can be classified into two groups; the first group was the elderly laborers in the informal agricultural-sector, and the second group was the executives and staff of local administrative organizations who work together with the elderly. The research identified problems and established that the development of social innovation centers in both special economic zones reduced the social inequality. Finally, the research provides recommendations for the sustainable development of social innovation centers in special economic zone, formulating the special economic zone plan for the innovation center, participation of agricultural government offices, and quality of life development for elderly laborers in the informal agricultural sector.

Keywords: Innovation, Innovator, Elderly, Social inequality, Agriculturist

⁴ Research granted by Thailand Social Research and Innovation (TSRI) (The 3rd Phase research from the research projects of the Development of Social Welfare System for the Elderly Labors in Informal Sectors to Reduce the Social Inequality in Special Economic Zone: A Case Study of Sa Kaeo Special Economic Zone (Phase I and II)

⁵ Assoc.Prof., Department of Social Sciences, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University.
e-mail: somsak.amo@mahidol.ac.th

⁶ Asst.Prof., Public Administration Program, Faculty of Management Science, Silpakorn University. e-mail: wutthichai@ms.su.ac.th

บทนำ

ความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในกลุ่มผู้สูงอายุมีพัฒนาการเรื่อยมานับจากการที่ประเทศไทยเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุมาตั้งแต่ประมาณปี 2543 - 2544 คือ มีสัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมดและอยู่ในกลุ่มสังคมสูงวัยในประเทศกลุ่มอาเซียนเป็นอันดับ 2 รองจากสิงคโปร์ โดยมีสัดส่วนผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ 16.5 (Foundation of Thai Gerontology Research and Development Institute (TGRI), 2017; Thai Health Promotion Foundation, 2016) ความเสื่อมถอยของร่างกายที่เพิ่มตามอายุ ลักษณะส่วนบุคคล ศักยภาพ และสถานะทางเศรษฐกิจสังคม ตลอดจนเหตุการณ์กระตุ้นต่าง ๆ ในแต่ละช่วงเวลาล้วนส่งผลให้ผู้สูงอายุขาดความสามารถไปโดยปริยายที่จะจัดการกับปัญหาที่มากลุมค้ำกับชีวิต และมีอิสระน้อยลงที่จะทำในสิ่งที่ตนให้คุณค่า ทำให้ผู้สูงอายุที่ยังคงทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองอย่างอิสระหรือที่เรียกว่าเป็นกลุ่มติดสังคมกลายเป็นผู้สูงอายุกลุ่มติดบ้านและติดเตียงได้ในที่สุด หากผู้สูงอายุไม่สามารถใช้ศักยภาพของตนได้เต็มที่หรือขาดประสิทธิภาพที่จะใช้ศักยภาพก็จะนำมาซึ่งความด้อยโอกาสที่ทำให้เข้าไม่ถึงสวัสดิการสังคม เศรษฐกิจและสุขภาพหรือถูกละเลยจากสังคมและปรากฏผลเป็นความเหลื่อมล้ำทางสังคม อีกทั้งจะเห็นชัดเจนมากขึ้นหากผู้สูงอายุเข้าสู่ภาวะเปราะบาง (Frail elderly) คือ สภาพที่อยู่ระหว่างการมีความสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้กับภาวะไร้ความสามารถ ซึ่งเป็นภาวะเสี่ยงสูงที่จะยิ่งทำให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมทางกายลดลงและเพิ่มความรุนแรงของการเจ็บป่วย ยังผลให้เกิดความบกพร่องทางความคิดและจิตใจ เกิดปัญหาสุขภาพได้ง่าย โดยเฉพาะโรคเรื้อรัง ภาวะทุพพลภาพและภาวะพึ่งพา ทั้ง ๆ ที่ผู้สูงอายุยังคงทำกิจกรรมต่าง ๆ ในทางสร้างสรรค์และดำรงชีวิตได้ด้วยการใช้ความสามารถที่มีทำประโยชน์ให้กับตนเองและผู้อื่น

จากชุดโครงการวิจัยการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุซึ่งทำการศึกษาในทุกภูมิภาคของประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วยโครงการวิจัยต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย รวมทั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ ได้ระบุดึงความเหลื่อมล้ำของผู้สูงอายุไทยทั้งในด้านเศรษฐกิจ ด้านสวัสดิการสังคม และด้านศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Kumhom & Sombat, 2017 : 203-222 ; Senanuch & Suntonanantachai, 2017 : 146-164 ; Amornsiriphong & Wangkanond, 2017 : 70-90 ; Aksornporm & Rungrojwanich, 2017 : 221-244; Durongrittichai et al., 2017 : 154-167) ซึ่งบทความนี้เป็นการวิจัยระยะต่อเนื่องระยะที่ 3 ที่ขยายผลจากการวิจัยระยะที่ 1 และ 2 และเป็นโครงการวิจัยภายใต้ชุดโครงการดังกล่าวที่ทำการศึกษาในเขตเศรษฐกิจพิเศษ การวิจัยระยะที่ 1 เป็นการศึกษาการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคม สำหรับผู้สูงอายุที่เป็นแรงงานนอกระบบในเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม: กรณีศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดสระแก้ว เหตุที่เลือกจังหวัดสระแก้วเนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีแนวโน้มการเติบโตทางเศรษฐกิจสูง ผลการวิจัย พบว่า ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมจากการขับเคลื่อนนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่จังหวัดสระแก้ว อีก 4 ปัญหาความเหลื่อมล้ำใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) ความเหลื่อมล้ำด้านทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ 2) ความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพ 3) ความเหลื่อมล้ำด้านสิทธิในที่ดินทำกินและการทำการเกษตร และ 4) ความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษาและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ซึ่งปัญหาความเหลื่อมล้ำดังกล่าว ผู้วิจัยได้สังเคราะห์รูปแบบสวัสดิการสังคมที่เรียกว่า ELDERFARE Model เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมีองค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบที่ 1 E (Elderly Centered) ผู้สูงอายุเป็นศูนย์กลางของระบบสวัสดิการสังคม องค์ประกอบที่ 2 L (Local Government Organizations)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ประสานและอำนวยความสะดวกในการจัดระบบสวัสดิการสังคม องค์ประกอบที่ 3 D (Doctors and Public Health Care System) การเข้าถึงการบริการทางการแพทย์และระบบการดูแลด้านสาธารณสุขได้อย่างสะดวกทั่วถึงและรวดเร็ว องค์ประกอบที่ 4 E (Enterprises and Investors Responsibility) นายจ้างหรือผู้จ้างทำงานและผู้ประกอบการนักลงทุนในพื้นที่ต้องเข้ามาร่วมรับผิดชอบต่อการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับแรงงานผู้สูงอายุในระบบ องค์ประกอบที่ 5 R (Rights of Community) สิทธิชุมชนเพื่อการมีสิทธิในการครอบครองที่ดินทำการเกษตรและอยู่อาศัย องค์ประกอบที่ 6 F (Family Link) ระบบสวัสดิการต้องเชื่อมโยงกับครอบครัวและญาติพี่น้องของผู้สูงอายุ องค์ประกอบที่ 7 A (Agricultural Contribution) ระบบสวัสดิการต้องเอื้อต่ออาชีพการทำเกษตรของผู้สูงอายุ องค์ประกอบที่ 8 R (Rural Community Exploitation) ระบบสวัสดิการสังคมต้องธำรงรักษาความเป็นชุมชนชนบท ที่มีทุนทางสังคมเป็นพื้นฐานอยู่มาก และเป็นรากฐานและรากเหง้าของสังคมไทย และองค์ประกอบที่ 9 E (Economic Concerned) ระบบสวัสดิการสังคมต้องสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจให้แก่แรงงานผู้สูงอายุในระบบ (Amornsiriphong & Wangkanond, 2017 : 70-90)

การวิจัยต่อเนื่องในระยะที่ 2 เป็นการทดลองใช้รูปแบบสวัสดิการสังคมที่ได้จากการวิจัยในระยะที่ 1 ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ทดลอง โดยเลือกพื้นที่ตำบลป่าไร่ อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เนื่องจากพบปัญหาความเหลื่อมล้ำทุกด้านอย่างชัดเจน กลุ่มแรงงานนอกระบบที่เป็นผู้สูงอายุในตำบลป่าไร่ร่วมกันเสนอ “สภาภาพตำบลป่าไร่” ซึ่งไม่ได้กำหนดรูปแบบของกิจกรรมตายตัว สามารถยืดหยุ่นได้ตามความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ กิจกรรมที่จัด อาทิเช่น การออกกำลังกาย การตรวจสุขภาพ การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ข้อมูลข่าวสาร โดยจัดหาวิทยากรให้ความรู้ด้านการประกอบอาชีพ และการเกษตร บริการด้านตรวจสุขภาพ โดยศูนย์กลางการจัดกิจกรรมเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการในพื้นที่ร่วมสนับสนุนการขับเคลื่อนกิจกรรมสภาภาพตำบลป่าไร่ ซึ่งผลจากการวิจัย พบว่า กิจกรรมเหล่านี้สามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำและหนุนเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีได้ (Amornsiriphong & Nomnian, 2018 : 27-47)

สำหรับโครงการวิจัยระยะที่ 3 เป็นการขยายผล โดยได้กำหนดพื้นที่ขยายผลการทดลองจากพื้นที่เดิมไปสู่พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดกาญจนบุรี เพื่อพัฒนาให้เป็นนวัตกรรมทางสังคม เหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดกาญจนบุรี เนื่องจากเป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษที่มีแนวโน้มในการขยายตัวด้านเศรษฐกิจจำนวนมาก ด้วยนโยบายและโครงการของรัฐที่มุ่งเน้นลงในพื้นที่ดังกล่าวเพราะเป็นพื้นที่เชิงยุทธศาสตร์ที่ติดกับประเทศพม่าและโครงการร่วมทุนขนาดใหญ่อย่าง “โครงการนิคมอุตสาหกรรมทวาย” และด้วยจำนวนผู้สูงอายุที่มีอยู่จำนวนประมาณ 119,154 คน (ข้อมูลจากสถิติจังหวัดกาญจนบุรี ปี พ.ศ. 2560) (National Statistic Office, 2017) ซึ่งมีจำนวนมาก จึงได้เลือกเป็นพื้นที่วิจัยขยายผลในการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมในระยะที่ 3 นี้

นวัตกรรมทางสังคมเป็นสิ่งสร้างสรรค์ที่อาจอยู่ในรูปของความรู้ ความคิด กระบวนการ และผลผลิตใหม่ ๆ ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของทุนทางสังคมในภาคส่วนต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีความสามารถในการแสวงหาความรู้ เข้าใจ ตัดสินใจ ปฏิบัติพฤติกรรมและบอกต่อการปฏิบัติที่ดีในการเข้าถึงบริการจนสามารถพึ่งพาตนเองได้สูงสุดเต็มศักยภาพ การพัฒนานวัตกรรมทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่เป็นแรงงานนอกระบบภาคเกษตรกรรมในเขตเศรษฐกิจ

พิเศษในการวิจัยครั้งนี้เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้สูงอายุและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ จึงมีความสำคัญทั้งในปัจจุบันและอนาคต เหตุเพราะมีผลต่อการตอบมิติของยุทธศาสตร์ชาติโดยรองรับการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ยุกระดับและขยายโอกาสทางวิชาการและการเรียนรู้ที่มีอยู่เดิมให้ผู้สูงอายุ เช่น จากการมีโรงเรียนผู้สูงอายุและชมรมผู้สูงอายุผ่านหน่วยงานต่าง ๆ เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยบริการสุขภาพ รวมถึงสถาบันการศึกษาที่ล้วนเป็นลักษณะของการให้ความรู้และทักษะรวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ให้ผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมและการเรียนในลักษณะการเรียนการสอนเช่นการให้ความรู้ด้านสุขภาพการฝึกอาชีพและขยายโอกาสการเข้าสังคม แต่ยังส่งเสริมให้เกิดการสร้างนวัตกรรมทางสังคมเพื่อพัฒนาความฉลาดรู้ทางสุขภาพอย่างชัดเจน นอกจากนี้ แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นสิ่งที่สำคัญต่อผู้สูงอายุเนื่องจากเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของมนุษย์เข้าใจข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อมและมุ่งสร้างความยุติธรรมในสังคมทั้งระหว่างชนรุ่นเดียวกันกับชนรุ่นต่อ ๆ ไป การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีระบบสังคมที่เป็นสังคมธรรมรัฐ มีระบบการพัฒนาเศรษฐกิจที่มั่นคง ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก มีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งจำเป็นจะต้องกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล พร้อมทั้งกระตุ้นให้ผู้เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ สร้างกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับบริบทชีวิตของผู้สูงอายุ

การพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อช่วยลดความเหลื่อมล้ำให้ผู้สูงอายุที่เป็นแรงงานนอกระบบในเขตเศรษฐกิจพิเศษ จึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนนโยบายระดับชาติข้างต้นอย่างชัดเจน โดยจำเป็นที่จะต้องเข้าใจเงื่อนไข ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนอุปสรรคต่าง ๆ ที่มีอยู่เดิมเนื่องจากแต่ละพื้นที่จะมีนวัตกรรมที่ถูกสร้างสรรค์ไว้ที่ควรได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องหรือต่อยอด อันอาจเกิดจากปัญหาต่าง ๆ อาทิ ขาดการบูรณาการงานและขาดความต่อเนื่อง ขาดการนำนโยบายสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง ขาดแคลนงบประมาณและบุคลากร นวัตกรรมที่มียังไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้ผู้สูงอายุพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ผู้สูงอายุขาดการรับรู้และความเข้าใจในสิทธิและการจัดบริการที่ภาคประชาชนไม่มีส่วนร่วมทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือ การพัฒนาหรือยกระดับนวัตกรรมในพื้นที่ต้องให้ความสำคัญกับการดำเนินการบนพื้นฐานของการร่วมรับผิดชอบของทั้งผู้สูงอายุ ครอบครัว ภาครัฐและภาคประชาชน โดยขับเคลื่อนผ่านมาตรการ กฎหมาย นโยบายและยุทธศาสตร์ที่ปรับให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และค้นหาเงื่อนไข ปัจจัยทั้งด้านผู้สูงอายุ ครอบครัว ภาคส่วนต่าง ๆ ของชุมชนที่นำมาซึ่งความสำเร็จในการขยายผลที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้กับผู้สูงอายุ

ดังนั้น การพัฒนานวัตกรรมสำหรับผู้สูงอายุที่เป็นแรงงานนอกระบบภาคการเกษตรในเขตเศรษฐกิจพิเศษ จึงควรเกิดจากการวิเคราะห์สถานการณ์ข้อมูลผลการศึกษาและนวัตกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นและมีอยู่จากการพัฒนาที่ผ่านมา พร้อมทั้งนำปัญหาและความต้องการที่พบมาสะท้อนคิดและหาทางออกบนกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน นำศักยภาพของผู้สูงอายุ ครอบครัวและภาคส่วนต่าง ๆ ของชุมชนมาเป็นทุนและพลังในการแก้ไข จัดการและสังเคราะห์ทางเลือกใหม่ที่เหมาะสมกับเงื่อนไขและบริบทของพื้นที่ ใช้กลไกการขับเคลื่อนด้วยทุนมนุษย์ให้เข้ากับบริบทพื้นที่ซึ่งน่าจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำ ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนนโยบายลดความเหลื่อมล้ำให้ผู้สูงอายุในสังคมไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ ได้แก่

1. เพื่อทบทวนนวัตกรรมทางสังคมสำหรับกลุ่มแรงงานนอกระบบที่เป็นผู้สูงอายุภาคการเกษตรในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ
2. เพื่อพัฒนานวัตกรรมผู้สูงอายุและนวัตกรรมที่ทำงานกับผู้สูงอายุด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ
3. เพื่อพัฒนาศูนย์นวัตกรรมผู้สูงอายุในพื้นที่เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ
4. เพื่อสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการพัฒนาศูนย์นวัตกรรมผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษให้เกิดความยั่งยืน

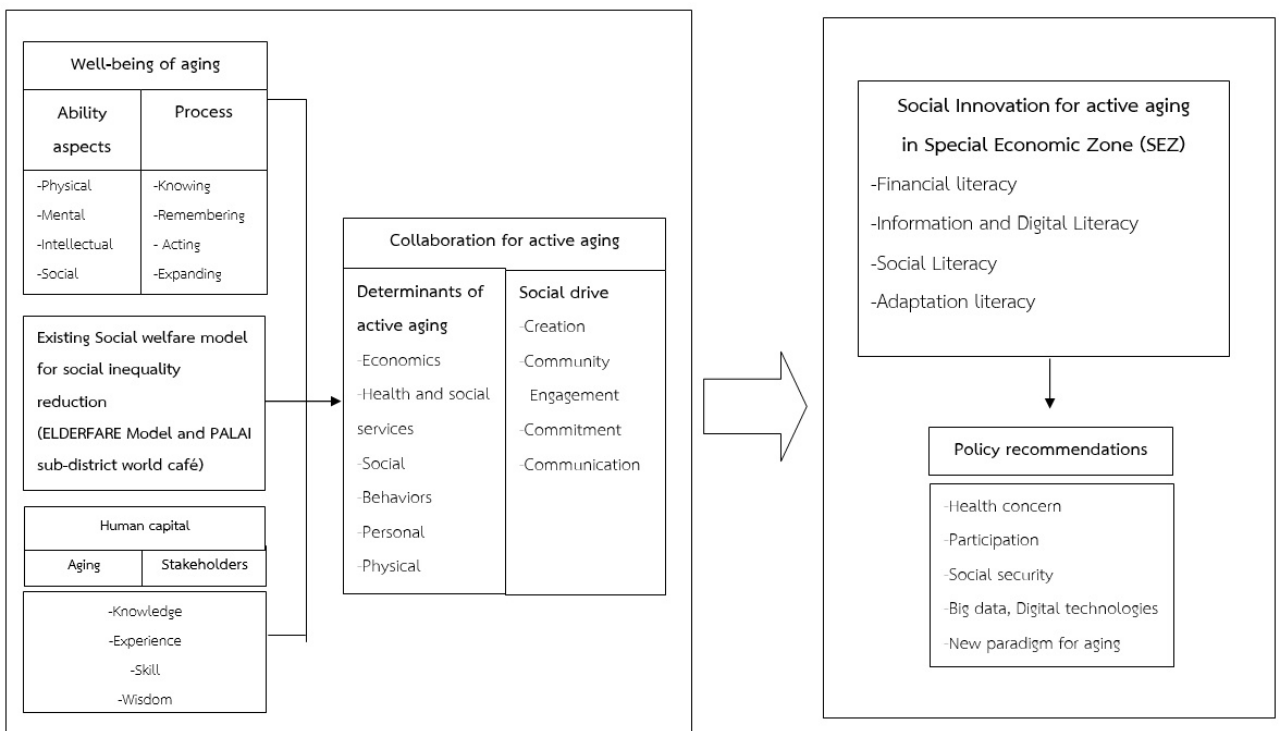
วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีในการดำเนินการวิจัยทั้งหมด 6 แนวคิด ได้แก่ 1) แนวคิดความเหลื่อมล้ำและการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมในผู้สูงอายุ (Social inequality and Social inequality reduction for aging) 2) แนวคิดพหุพลังหรือการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active aging) 3) แนวคิดคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ (Well-being of aging) 4) ทฤษฎีความฉลาดรู้ทางสุขภาวะ (Well-being literacy) 5) ทฤษฎีทุนมนุษย์ (Human capital) และ 6) แนวคิดนวัตกรรมทางสังคม (Social innovation)

แนวคิดความเหลื่อมล้ำได้อธิบายถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในมิติต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ รวมถึงแนวทางการลดความเหลื่อมล้ำที่ได้จากงานวรรณกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะชุดโครงการวิจัยการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในกลุ่มผู้สูงอายุ และแนวคิดพหุพลังที่มีมุมมองต่อผู้สูงอายุที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมคือ เป็นผู้ที่มีพลังและศักยภาพสมวัยสามารถร่วมดำเนินกิจกรรมและดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ และ การใช้แนวคิดคุณภาพชีวิตในการอธิบายองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงแนวคิดด้านทุนมนุษย์ที่ใช้ในการอธิบายทุนความรู้ ปัญญา ทักษะ ความสามารถ ประสบการณ์ และความชำนาญที่สั่งสมอยู่ในตัวผู้สูงอายุที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและลดความเหลื่อมล้ำ รวมถึงการพัฒนาความฉลาดรู้ทางสุขภาวะของผู้สูงอายุ อันประกอบไปด้วย ความฉลาดรู้ทางการเงิน (Financial literacy) เป็นความเข้าใจในวิธีการใช้เงิน ความฉลาดรู้ทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและดิจิทัล (Information and Digital Literacy) เป็นความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศ มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเข้าถึงสารสนเทศ การจัดการ การเชื่อมโยง การประเมิน การลำดับเนื้อหาและการสื่อสาร ส่วนความฉลาดรู้ทางสังคม (Social Literacy) เป็นทักษะในการทำงาน

หรืออยู่ร่วมกันกับผู้อื่น และความฉลาดรู้ในการปรับตัว (Adaptation literacy) เป็นความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงหรือปรับลักษณะของตนเองให้สามารถอยู่รอดในสภาพแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ (Nutbeam, 2008 ; Caulier-Grice, 2010 ; Wangudom, 2001 ; Pinkesorn, Kittisaknawin & Kongklai, 2017) และผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีทั้งหมดเป็นแผนภาพเพื่อประมวลให้เห็นความสัมพันธ์กันของประเด็นความคิดที่ใช้ในการศึกษาได้ดังกรอบแนวคิดการวิจัยต่อไปนี้

กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการวิจัยใช้การวิจัยและพัฒนา กำหนดพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษที่ใช้การศึกษาไว้ 2 แห่ง ได้แก่ พื้นที่ตำบลบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี และพื้นที่ตำบลป่าไร่ อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ประชากรและกลุ่มตัวอย่างกำหนดเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรงงานนอกระบบภาคการเกษตรที่เป็นผู้สูงอายุพื้นที่ละ 50 คน รวมเป็นจำนวน 100 คน และผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้ปฏิบัติงานด้านผู้สูงอายุพื้นที่ละ 3 คน รวมเป็น 6 คน

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาครั้งนี้ แบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) ผลการทบทวนสถานการณ์ปัญหาและทุนทางสังคมในการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมสำหรับกลุ่มแรงงานนอกระบบที่เป็นผู้สูงอายุภาคการเกษตรในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ 2) ผลการพัฒนานวัตกรรม นวัตกรรมผู้สูงอายุ และนวัตกรรมที่ทำงานกับผู้สูงอายุด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ 3) ผลการพัฒนาศูนย์นวัตกรรมผู้สูงอายุในพื้นที่เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ และ 4) ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการพัฒนาศูนย์นวัตกรรมผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษให้เกิดความยั่งยืน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ผลการทบทวนสถานการณ์ปัญหาและทุนทางสังคมในการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมสำหรับกลุ่มแรงงานนอกระบบที่เป็นผู้สูงอายุภาคการเกษตรในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ

1.1 พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษตำบลบ้านเก่า อำเภอมะนัง จังหวัดกาญจนบุรี

ในพื้นที่ของตำบลบ้านเก่าหลายหมู่บ้านมีการปลูกไผ่จำนวนมากและมีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มภูมิปัญญาด้านการจักสานไผ่ โดยมีการถ่ายทอดความรู้จากหน่วยงานราชการเข้ามาหนุนเสริมและให้ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุให้เข้ากับความต้องการมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดกาญจนบุรี (พม.) ซึ่งทำงานร่วมกับทางองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่ามาเป็นระยะเวลานาน นอกจากนี้ยังพบทุนทางวัฒนธรรมการจัดงานประเพณีสงกรานต์รดน้ำขอพรผู้สูงอายุในช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยผู้นำแต่ละหมู่บ้านจะมีการนำพาผู้สูงอายุมารวมตัวกันที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่า และยังมีการทำกิจกรรมกันในแต่ละหมู่บ้านด้วย และยิ่งไปกว่านั้น องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่ามีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุและมีการสรรงบประมาณจากหน่วยงานและกองทุนหลักประกันสุขภาพ (สปสช.) มีการจัดตั้งกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ กองทุนสวัสดิการชุมชน เพื่อดำเนินการทำกิจกรรมสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ อาทิ การทัศนศึกษา การทำกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งเริ่มดำเนินการปี 2562 เป็นปีแรก การช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาต่าง ๆ รวมถึงเจ็บป่วยไม่สบาย เป็นต้น แกนนำผู้สูงอายุหลายท่านเป็นอดีตข้าราชการครู เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ด้านต่าง ๆ ที่อุทิศตนเองในการทำงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุด้วยตนเอง รวมถึงหน่วยงานราชการในพื้นที่ เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล อาสาสมัครสาธารณสุข นอกจากนี้ ในพื้นที่ของตำบลบ้านเก่ายังมีผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาด้านการเกษตรอยู่หลายท่าน อาทิ ภูมิปัญญาด้านการทำเกษตรเชิงเดี่ยวแบบชีวภาพ โดยใช้ปุ๋ยหมัก ยาฆ่าแมลงแบบชีวภาพ ไม่ใช้สารเคมี และปัจจุบันมีการรวมกันเป็นเครือข่ายเกษตรกร ภูมิปัญญาด้านการเพาะเห็ดด้วยการผสมน้ำตาลทราย เป็นต้น นอกจากนี้ ทุกหมู่บ้านในตำบลบ้านเก่าได้รับการจัดสรรงบประมาณในการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน (กองทุนเงินล้าน) และในหมู่บ้านบางหมู่บ้านมีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน อาทิ หมู่ 5 มีกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ชาวบ้านสามารถออมเงินและกู้เงินได้จากกองทุนนี้ด้วย ซึ่งกองทุนเหล่านี้ถือเป็นแหล่งเงินกู้และแหล่งเงินออมที่ชาวบ้านและโดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงได้โดยไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุในการอนุมัติสินเชื่อเช่นสถาบันการเงินในระบบต่าง ๆ และยังมีการจัด

ตั้งกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์เพื่อให้ความช่วยเหลือเมื่อสมาชิกเสียชีวิตลง สำหรับเครือข่ายภาคการเกษตร พบว่า มีเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ ในหมู่ 5 บ้านลำทหาร และหมู่ 7 หนองบ้านเก่า แต่เป็นเครือข่ายที่ไม่ใหญ่มากนัก มีเกษตรกรอยู่ไม่กี่รายที่ทำการเกษตรอินทรีย์ และได้มีการรวมตัวกับกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ต่างพื้นที่ภายใต้เครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์อำเภอไทรโยค

ส่วนสถานการณ์ปัญหาในเขตเศรษฐกิจพิเศษตำบลบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี พบปัญหาสิทธิที่ดินทำกินและทำการเกษตรซึ่งเป็นปัญหาหลักในพื้นที่ ซึ่งการยกเลิกการรับชำระภาษีบำรุงท้องที่ (ภบท. 5) จะทำให้เกษตรกรไม่สามารถได้รับความช่วยเหลือตามนโยบายรัฐได้ ปัญหาภัยพิบัติธรรมชาติ ได้แก่ ภัยน้ำท่วมจากแม่น้ำแควน้อย และภัยแล้งที่เกิดขึ้นบ่อยมากในพื้นที่ตำบลบ้านเก่า การชลประทานในพื้นที่ตำบลบ้านเก่าไม่มีระบบชลประทานที่ครอบคลุมพื้นที่ทำการเกษตรได้ทั่วถึง ดังนั้น เมื่อถึงช่วงเวลาเพาะปลูกจึงมีน้ำไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตรโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ต้องอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติแม่น้ำแควน้อย ชุดสระน้ำ และน้ำบาดาลในการทำการเกษตร ปัญหาด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นหนี้เป็นสินกัน สาเหตุหลักมาจากการลงทุนทำการเกษตรแล้วประสบปัญหาภัยแล้งไม่ได้ผลผลิต ขาดทุนจากการทำการเกษตร ราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ และต้นทุนการทำการเกษตรจากค่าปุ๋ยเคมีและค่ายาฆ่าแมลงที่มีราคาสูง และปัญหาด้านสุขภาพเมื่ออายุมากขึ้นสุขภาพก็ไม่แข็งแรง มีโรคประจำตัวกัน นำไปสู่ความสามารถในการทำงาน ที่ไม่สามารถขายแรงงานได้ เพราะไม่มีคนจ้าง โรคประจำตัวที่พบในกลุ่มผู้สูงอายุส่วนใหญ่ จะเป็นโรคความดัน เบาหวาน ไขมัน รวมถึงสารเคมีตกค้างในร่างกาย

จากที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อวิเคราะห์แล้ว พบว่า ปัญหาสิทธิที่ดินทำกินและทำการเกษตรเป็นปัญหาหลักของพื้นที่ตำบลบ้านเก่า ชาวบ้านรวมถึงกลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุไม่สามารถเข้าถึงสิทธิดังกล่าวได้ ส่งผลให้ชาวบ้านไม่ได้รับสิทธิอื่น ๆ เช่น ไม่สามารถขอใช้ไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคแบบถาวรได้ ต้องการขอใช้ไฟฟ้าแบบชั่วคราว ราคาค่าไฟฟ้าจึงสูงกว่าปกติ เมื่อเกิดภัยแล้งหรือภัยน้ำท่วม ไม่สามารถขึ้นทะเบียนเกษตรกรได้ รวมถึงเกษตรกรที่ไม่มีสิทธิในที่ดินทำกินทำกิน จะไม่สามารถได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลได้ ต่างจากหน่วยงานทางทหารและผู้ประกอบการอุตสาหกรรมหรือนายทุนที่สามารถเข้าถึงสิทธิการใช้ที่ดินในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษตำบลบ้านเก่าได้

1.2 พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษที่ตำบลป่าไร่ อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

การศึกษาในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษตำบลป่าไร่ อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว พบทุนทางสังคมอยู่หลายอย่างเช่นกัน อาทิ ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้สูงอายุ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน การเกษตร กองทุนสัจจะออมทรัพย์ กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ โดยเฉพาะกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ของตำบลป่าไร่ที่เกิดจากการร่วมมือกันของผู้สูงอายุในพื้นที่ก่อตั้งขึ้นและมีเทศบาลตำบลป่าไร่เป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านการบริหารจัดการและเก็บเงินสมทบกองทุน และในส่วนของสถานการณ์ปัญหาหลักของกลุ่มแรงงานนอกระบบที่เป็นผู้สูงอายุภาคเกษตรกรรมในเขตเศรษฐกิจพิเศษตำบลป่าไร่ อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว พบสถานการณ์ปัญหาหลักคล้ายคลึงกันกับพื้นที่ตำบลบ้านเก่า คือ ปัญหาสิทธิที่ดินทำการเกษตร แต่ต่างกันที่พื้นที่ของตำบลป่าไร่ เป็นพื้นที่

ป่าสงวน นอกจากนี้ ยังพบปัญหาอื่น ๆ ของกลุ่มแรงงานภาคการเกษตรที่เป็นผู้สูงอายุ ได้แก่ ปัญหาความเหงา ไม่เข้าสังคม ปัญหาสุขภาพของกลุ่มผู้สูงอายุ อาทิ หัวใจ ความดัน เบาหวาน ปวดขา เป็นไปตามวัย การเข้าถึงระบบ บริการสุขภาพ ความเจ็บป่วยจากการใช้สารเคมีทำการเกษตร ปัญหาการถูกปฏิเสธการจ้างงานเพราะสูงอายุ ปัญหาการค้าประกันกับสถาบันการเงินในกรณีที่ขอสินเชื่อและไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ รายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ปัญหาหนี้สินกับสถาบันการเงิน ปัญหาการปรับตัวเพื่อรองรับการเข้ามาของ นักลงทุนและแรงงานจากกลุ่มอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ ปัญหาราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ และต้นทุนทางการเกษตรสูงมาก และปัญหาย่ำแย่เกี่ยวกับการทำการเกษตร

2. ผลการพัฒนานวัตกรรม นวัตกรรมผู้สูงอายุ และนวัตกรรมที่ทำงานกับผู้สูงอายุจากกระบวนการมีส่วนร่วมในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ

2.1 พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษตำบลบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ได้ส่งแกนนำผู้สูงอายุเข้าร่วมอบรมการพัฒนาแกนนำนวัตกรรมกับคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมีการนำองค์ความรู้กลับมาดำเนินการต่อ ซึ่งผู้สูงอายุที่เข้าร่วมการอบรม พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลบ้านเก่าที่มีความโดดเด่น ได้แก่ 1) การเกษตรชีวภาพในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและเกษตรผสมผสาน 2) การเพาะเห็ดด้วยเทคนิคการใส่น้ำตาลทราย 3) การทำลูกประคบและนวดประคบน้ำมันแผนไทย 4) การปั่นจากขี้เลื่อยแกลบ และ 5) การจักสานแข่งสิ่งเหล่านี้ผู้สูงอายุมองว่าสามารถนำมาพัฒนาเป็นนวัตกรรมในพื้นที่ได้ เนื่องจากการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุที่มีความแตกต่างในรายละเอียดของการสร้างสรรค์นวัตกรรมทางสังคม เช่น ส่วนผสมของปุ๋ยหมักชีวภาพที่มีการปรับส่วนผสมให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง ภูมิปัญญาเหล่านี้ ผู้สูงอายุมีความคิดเห็นว่าจะสามารถนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้ดีขึ้นได้ เช่น การสร้างรายได้เสริม ความปลอดภัยจากการใช้สารเคมีในการทำการเกษตร การใช้วัสดุในการสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ด้วยวัตถุดิบที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เบื้องต้นจึงมีการระดมสมองกันเพื่อจะจัดตั้งศูนย์นวัตกรรมทางการเกษตรของเกษตรกรผู้สูงอายุที่มีการนำปุ๋ยชีวภาพมาใช้ในการปลูกพืชอุตสาหกรรม (มันสำปะหลัง) รวมถึงนวัตกรรมในการทำการเกษตรอื่น ๆ ที่เป็นการผลิตปุ๋ยชีวภาพและสารไล่แมลงชีวภาพสูตรต่าง ๆ จากภูมิปัญญา สามารถลดต้นทุนทางการเกษตรจากค่าปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงที่นำไปสู่ปัญหาหนี้สินของเกษตรกร เนื่องจากใช้วัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่น ได้รับผลผลิตทางการเกษตรมากกว่าการใช้เคมีทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีความปลอดภัยต่อสุขภาพของเกษตรกร ซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่สินค้าประจำตำบลได้ ยิ่งไปกว่านั้น ภายหลังจากที่แกนนำผู้สูงอายุและผู้ปฏิบัติงานด้านผู้สูงอายุเข้ารับการอบรมเพื่อการพัฒนาแกนนำนวัตกรรม ผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมเพื่อขยายผล โดยได้ดำเนินการผ่านโรงเรียนผู้สูงอายุ จนสามารถพัฒนานวัตกรรมเพิ่มขึ้น และเกิดนวัตกรรมปุ๋ยชีวภาพจากภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวน 14 สูตร รวมถึงร่วมกันจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายนวัตกรรมตำบลบ้านเก่าเพื่อเกษตรชีวภาพในพืชอุตสาหกรรมที่จะเป็นศูนย์รวมสำหรับเกษตรกรในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพบปะกันภายใต้การสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่า และสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองกาญจนบุรี

2.2 พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษตำบลป่าไร่ อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

ในการค้นหาทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมของพื้นที่ พบว่า เกษตรกรผู้สูงอายุมีการนำปุ๋ยชีวภาพมาใช้ในแปลงเกษตรพืชอุตสาหกรรม ซึ่งพืชที่ปลูก คือ มันสำปะหลัง พร้อมด้วยระบบบริหารจัดการน้ำแบบน้ำหยดในแปลงเกษตร ซึ่งในพื้นที่ตำบลป่าไร่มีเกษตรกรที่ทำการเกษตรในกลุ่มพืชอุตสาหกรรมใช้น้อยมาก นอกจากนี้เทศบาลตำบลป่าไร่ได้ส่งแกนนำผู้สูงอายุเข้าร่วมอบรมการพัฒนาแกนนำนวัตกร ซึ่งจัดโดยคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมีการขยายผลนวัตกรผู้สูงอายุโดยดำเนินการผ่านโรงเรียนผู้สูงอายุของเทศบาลตำบลป่าไร่ ซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร กิจกรรมการขยายผลนวัตกรของกลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุ มีการให้แกนนำกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้าร่วมอบรมการพัฒนาแกนนำนวัตกรกับเครือข่ายนวัตกรผ่านกระบวนการวิจัย และได้มานำเสนอความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการไปร่วมกิจกรรมในครั้งนั้นให้เพื่อนผู้สูงอายุด้วยกันรับฟัง และมีการจัดกิจกรรมการให้ความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับการเกษตรชีวภาพโดยนักวิชาการเกษตรชำนาญการที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ตำบลป่าไร่ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้สารเคมีในการทำการเกษตรอย่างปลอดภัย การปลูกมันสำปะหลัง (โรคและการป้องกัน) และที่สำคัญคือ การเพิ่มผลผลิตทางการปลูกมันสำปะหลังตามหลักวิชาการการพัฒนาเพื่อเพิ่มผลผลิตมันสำปะหลัง ($2r + l + w = 10$ ตัน) $2r$ คือ ระเบิดดินดาน และระบบน้ำ l คือ ลดต้นทุน (โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพทดแทนปุ๋ยเคมี) w คือ เพิ่มผลผลิตมันสำปะหลัง 10 ตัน/ไร่ การให้ความรู้ของนักวิชาการเกษตรเริ่มต้นจากการให้ข้อมูลเชิงนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่เกี่ยวกับการใช้สารเคมีต้องห้าม 3 ตัว ที่เป็นสารเคมีกำจัดวัชพืชและแมลง ได้แก่ พาราควอต (Paraquat) โกลโฟเซต (Glyphosats) และคลอร์ไพริฟอส (Chlorpyrifos) โดยจะมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 20 ตุลาคม 2562 โดยวางเป้าหมายของการควบคุมการใช้สารเคมีสำหรับพืชอุตสาหกรรมให้มีความปลอดภัยมากขึ้น เกษตรกรที่จะใช้สารเคมีเหล่านี้ได้ ต้องไปขึ้นทะเบียนเกษตรกรและต้องผ่านการทดสอบภายหลังการอบรมการใช้สารเคมีแล้ว จึงจะสามารถซื้อสารเคมีควบคุมทั้ง 3 ประเภทนี้จากร้านค้าได้ ดังนั้น ในการอบรมให้ความรู้ของนักวิชาการเกษตรจึงนำเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชและแมลงที่ปลอดภัยมาให้ความรู้เป็นเบื้องต้น และความรู้เกี่ยวกับการเพิ่มผลผลิตมันสำปะหลังตามหลักวิชาการ นอกจากนี้ ในการขึ้นทะเบียนเกษตรกรจะได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลในกรณีประสบปัญหาภัยพิบัติ หรืออื่น ๆ แต่ถ้าเกษตรกรไม่สามารถผ่านการทดสอบและไม่ขึ้นทะเบียนเกษตรกรก็จะมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือใด ๆ จากรัฐบาลเลย หลังจากนี้นักวิชาการเกษตรให้ความรู้เชิงวิชาการเกี่ยวกับการทำการเกษตรแล้ว กิจกรรมต่อจากนั้น คือ กิจกรรมการพัฒนาวัฒนธรรมปุ๋ยชีวภาพจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นปุ๋ยชีวภาพที่เกษตรกรทำใช้กันเองในครัวเรือนและไร่นาสวนเกษตรของตนเอง โดยส่วนผสมวัตถุดิบส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่ทำได้ในครัวเรือนและท้องถิ่นของเกษตรกรเอง และกิจกรรมนี้เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุด้วยกัน ในการทำกิจกรรมครั้งนี้ เกษตรกรผู้สูงอายุสามารถนำเสนอปุ๋ยชีวภาพจากภูมิปัญญาได้ทั้งหมด 9 สูตร และร่วมกันจัดตั้งศูนย์นวัตกรมสร้างสุขภาพชุมชนเพื่อผู้สูงวัยเป็นเป้าหมายร่วมกันของกลุ่มแกนนำนวัตกร กลุ่มผู้สูงอายุ และผู้บริหารของเทศบาลตำบลป่าไร่ ที่ต้องการสร้างศูนย์รวมกิจกรรมการยกระดับคุณภาพชีวิตให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นกลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุเท่านั้น แต่ผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ

ยังสามารถเข้าร่วมทำกิจกรรมกับศูนย์นวัตกรรมสร้างสุขภาพเพื่อผู้สูงวัยได้ด้วย นอกจากนี้ แกนนำกลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุยังมีการคิดค้นนวัตกรรมการใช้ระบบบริหารจัดการน้ำในแปลงเกษตรพืชอุตสาหกรรมเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งและการเพิ่มผลผลิตที่มากขึ้นด้วย

3. ผลการพัฒนาศูนย์นวัตกรรมผู้สูงอายุในพื้นที่เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ

3.1 การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายนวัตกรตำบลบ้านเก่าเพื่อการเกษตรชีวภาพในพืชอุตสาหกรรม: แหล่งเรียนรู้และศูนย์กลางเครือข่ายของนวัตกรทางด้านการเกษตรชีวภาพในตำบลบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

ตามที่ได้มีการประชุมหารือกันระหว่างกลุ่มแกนนำนวัตกร เกษตรกรผู้สูงอายุ และผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นถึงการขยายผลจากนวัตกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุจำนวน 5 นวัตกรรม ได้แก่ 1) การเกษตรชีวภาพในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและเกษตรผสมผสาน 2) การเพาะเห็ดด้วยเทคนิคการใส่น้ำตาลทราย 3) การทำลูกประคบและนวดประคบน้ำมันแผนไทย 4) การปั่นจากชีเลื่อยแกลบ และ 5) การจักสานแข่ง ในช่วงแรกของกระบวนการวิจัยและมีความเห็นว่าควรจะมีการขยายผลไปสู่การสร้างเป็นสินค้าภายใต้ตราสัญลักษณ์เดียวกันเพื่อให้เกิดเป็นสินค้าของตำบลบ้านเก่า แต่ภายหลังจากการทำกิจกรรมการขยายผลเครือข่ายนวัตกรและประชุมร่วมกันอีกครั้งระหว่างแกนนำนวัตกร และกลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุ และผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เห็นว่า การขยายผลดังกล่าวควรมีการปรับศูนย์นวัตกรรมจากเดิมที่จะใช้พื้นที่อาคารหลังเก่าขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่าเป็นศูนย์จำหน่ายสินค้าของกลุ่มนวัตกรผู้สูงอายุภายใต้ตราสัญลักษณ์เดียวกัน ไปเป็นศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายนวัตกรตำบลบ้านเก่าเพื่อการเกษตรชีวภาพในพืชอุตสาหกรรมก่อนเป็นลำดับแรกเพราะจะได้เป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายเกษตรกรรมระหว่างกันและองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่าสามารถใช้เป็นสถานที่ศึกษาดูงานของหน่วยงานอื่น ๆ เมื่อมีการมาเยี่ยมชมผลงานด้านการพัฒนาระหว่างกันได้ด้วย

ศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายนวัตกรตำบลบ้านเก่าเพื่อการเกษตรชีวภาพในพืชอุตสาหกรรมเป็นเป้าหมายสำคัญที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยเพื่อสร้างความต่อเนื่องและยั่งยืนในการทำกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรทั้งที่เป็นผู้สูงอายุและไม่ใช่ว่าผู้สูงอายุได้มีจุดศูนย์กลางของการรวมตัวและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันในพื้นที่ของตำบลบ้านเก่า ด้วยเหตุผลที่ว่าตำบลบ้านเก่ามีเกษตรกรผู้สูงอายุหลายรายที่เคยทำการเกษตรแบบใช้เคมีและประสบปัญหาและหันมาทำการเกษตรแบบชีวภาพ แต่ยังขาดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายในระดับพื้นที่อยู่ เกษตรกรบางรายต้องไปรวมตัวกับเครือข่ายเกษตรชีวภาพจากภายนอกข้างเคียง คือ เครือข่ายเกษตรชีวภาพตำบลหนองแจง อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ดังนั้น การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายนวัตกรตำบลบ้านเก่าเพื่อการเกษตรชีวภาพในพืชอุตสาหกรรมจึงได้รับความเห็นชอบจากกลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองกาญจนบุรี โดยเลือกที่จะจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายฯ ดังกล่าวที่บ้านของแกนนำเกษตรกรผู้สูงอายุที่ทำการเกษตรชีวภาพอย่างจริงจัง โดยไม่ใช้สารเคมีในการทำการเกษตรและเป็นผู้ที่ทำทั้ง

การเกษตรแบบผสมผสานและเกษตรพืชอุตสาหกรรม (มันสำปะหลัง) โดยเกษตรกรรายนี้ได้นำปุ๋ยชีวภาพมาใช้ในการปลูกพืชอุตสาหกรรม “มันสำปะหลัง” ในแปลงเกษตรของตนเองและพบว่า ผลผลิตที่ได้มีปริมาณมากกว่าการใช้ปุ๋ยเคมีอยู่มาก โดยกิจกรรมในวันเปิดศูนย์การเรียนรู้มีเกษตรกรผู้สูงอายุจากหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ทำการเกษตรแบบชีวภาพนำผลผลิตทางการเกษตรมาแสดงในงานเปิดศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายนวัตกรรมฯ ด้วย อาทิ ไข่ไก่ไข่เป็ดชีวภาพ มะละกอ ถั่วฝักยาว มะเขือ หัวปลี ฟักทอง ฟักข้าว กระเจี๊ยบ มะพร้าว ฝรั่ง มะนาว มะกรูด และปุ๋ยหมักชีวภาพสูตรต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ เกษตรกรผู้สูงอายุหลายท่านได้ร่วมแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ของการทำการเกษตรแบบชีวภาพ ซึ่งความคิดเห็นส่วนใหญ่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ การทำการเกษตรแบบชีวภาพช่วยลดต้นทุนค่าใช้จ่ายในการผลิต และปลอดภัยต่อผู้บริโภคและเกษตรกรเอง รวมถึงผลผลิตงอกงามได้ดีกว่าการใช้ปุ๋ยเคมีมาก แต่ต้องใช้เวลาที่การทำเกษตรที่จะได้ผลลัพธ์ดังกล่าวข้างต้นในช่วงแรกของการทำการเกษตรแบบชีวภาพ แต่พอทำการเกษตรแบบชีวภาพไปได้สักระยะหนึ่งแล้วจะเห็นผลผลิตดังกล่าวแบบต่อเนื่องและยั่งยืนกว่า และกิจกรรมสุดท้ายของการเปิดศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายนวัตกรรมฯ คือ กิจกรรมการร่วมกันปลูกต้นไม้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการทำการเกษตรและจะต้องตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรดินและพืชให้มีความยั่งยืน

3.2 การพัฒนาศูนย์นวัตกรรมสร้างสุขภาพชุมชนเพื่อผู้สูงอายุ: ศูนย์กลางการทำกิจกรรมของชุมชนภายใต้การนำขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตำบลป่าไร่ อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

ศูนย์นวัตกรรมสร้างสุขภาพชุมชนเพื่อผู้สูงอายุเป็นเป้าหมายร่วมกันของกลุ่มแกนนำนวัตกรรม กลุ่มผู้สูงอายุและผู้บริหารของเทศบาลตำบลป่าไร่ ที่ต้องการสร้างศูนย์รวมกิจกรรมการยกระดับคุณภาพชีวิตให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นกลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุเท่านั้น แต่ผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ก็สามารถเข้าร่วมทำกิจกรรมกับศูนย์นวัตกรรมสร้างสุขภาพเพื่อผู้สูงอายุได้ด้วย แต่กระนั้น กลุ่มผู้สูงอายุส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นกลุ่มที่ประกอบอาชีพในภาคการเกษตรอยู่ และด้วยเจตนารมณ์ร่วมกันที่ต้องการจะสร้างศูนย์กลางของการทำกิจกรรมให้เกิดขึ้นเพื่อการดูแลสุขภาพของกลุ่มผู้สูงอายุ และเป็นศูนย์กลางขับเคลื่อนกิจกรรมสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุที่จะมีในรุ่นต่อ ๆ ไป โดยกิจกรรมภายใต้ศูนย์นวัตกรรมสร้างสุขภาพชุมชนจะมีความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการทำกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ สถานที่ในการพบปะกันของกลุ่มผู้สูงอายุ สถานที่สำหรับจัดกิจกรรมวันผู้สูงอายุ สถานที่อบรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำปุ๋ยหมักชีวภาพและสารไล่แมลงของเกษตรกรผู้สูงอายุ และอื่น ๆ สามารถดำเนินการภายใต้ศูนย์นวัตกรรมฯ นี้ได้ทั้งหมด

ศูนย์นวัตกรรมสร้างสุขภาพชุมชนมีหน่วยงานในพื้นที่ตำบลป่าไร่เข้าร่วมสนับสนุนกิจกรรมหลายหน่วยงาน ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลป่าไร่ ผู้ใหญ่บ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ หน่วยงานความมั่นคงทางทหาร เทศบาลตำบลป่าไร่ และที่สำคัญกลุ่มนวัตกรรมผู้สูงอายุตำบลป่าไร่ การเปิดศูนย์นวัตกรรมฯ มีนายอำเภอรัญประเทศเป็นประธานในพิธีเปิดศูนย์นวัตกรรม หลังจากนั้นเป็นกิจกรรมการแสดงของกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้าร่วมอบรมโรงเรียนผู้สูงอายุ และตามด้วยกิจกรรมการปลูกต้นไม้ร่วมกันหน้าศูนย์นวัตกรรมของทุกหน่วยงานภาคส่วนและผู้สูงอายุ หลังจากนั้นเป็นกิจกรรมการนำเสนอวิธีการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ เกษตรกรผู้สูงอายุที่ใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ

ร่วมกับระบบน้ำหยดเพื่อการบริหารจัดการน้ำในแปลงมันสำปะหลัง และการทำสารไล่แมลง ของเกษตรกรผู้สูงอายุที่ทำนาข้าวโดยไม่ใช้สารไล่แมลงและปุ๋ยเคมีเลยตลอดระยะเวลาสิบกว่าปีที่ผ่านมา และให้กลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุที่สนใจและไม่เคยทำปุ๋ยหมักชีวภาพได้ทดลองทำกัน ซึ่งเกษตรกรผู้สูงอายุหลายรายเคยใช้แต่ปุ๋ยเคมีและเริ่มจะสนใจการใช้ปุ๋ยชีวภาพจากการนำเสนอผลลัพธ์และวิธีการทำของแกนนำนวัตกรรมต้นแบบทั้งสองรายนี้ จากการสังเกตเห็นเกษตรกรผู้สูงอายุบางรายสนใจและจดสูตรการทำปุ๋ยหมักชีวภาพและสารไล่แมลงอย่างตั้งใจเพื่อจะนำกลับไปทดลองทำเองที่บ้าน ในการจัดตั้งศูนย์นวัตกรรมสร้างสุขภาพชุมชนเพื่อสูงวัยมีการกำหนดโครงสร้างการบริหารงานของศูนย์ที่เป็นรูปธรรมชัดเจน โดยแบ่งคณะกรรมการเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ปรึกษาศูนย์นวัตกรรมสร้างสุขภาพเพื่อชุมชน ที่มีปลัดเทศบาลตำบลป่าไร่เป็นประธาน และผู้บริหารและบุคลากรของเทศบาลตำบลป่าไร่เป็นกรรมการที่ปรึกษา ส่วนคณะกรรมการอีกกลุ่มหนึ่ง เป็นคณะกรรมการศูนย์นวัตกรรมสร้างสุขภาพชุมชนเพื่อผู้สูงวัย มีแกนนำนวัตกรรมผู้สูงอายุเป็นประธานศูนย์ฯ และนวัตกรรมผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการซึ่งจะทำให้การทำงานเกิดการมีส่วนร่วมและสอดคล้องต่อความต้องการของกลุ่มผู้สูงอายุในการทำกิจกรรมมากขึ้น โดยมีหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้การอำนวยความสะดวกและเป็นที่ปรึกษาในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มผู้สูงอายุด้วย

4. ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการพัฒนาศูนย์นวัตกรรมผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษให้เกิดความยั่งยืน

สำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการพัฒนาศูนย์นวัตกรรมทางสังคมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำของแรงงานนอกระบบภาคเกษตรกรรมที่เป็นผู้สูงอายุในเขตเศรษฐกิจพิเศษควรมีการกำหนดแนวทางการส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐในการสนับสนุนเกษตรกรผู้สูงอายุในการทำการเกษตรในระดับพื้นที่ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานเกษตรอำเภอ หรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การดำเนินงานของศูนย์มีความต่อเนื่องและยั่งยืน โดยแบ่งข้อเสนอเชิงนโยบายออกเป็น 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก การสนับสนุนกิจกรรมของศูนย์นวัตกรรมทางสังคมผ่านแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและแผนพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ประการที่สอง การสนับสนุนของสำนักงานเกษตรอำเภอและสำนักงานเกษตรจังหวัดในการขับเคลื่อนกิจกรรมเชิงปฏิบัติการของกลุ่มแรงงานนอกระบบภาคเกษตรกรรมที่เป็นผู้สูงอายุในเขตเศรษฐกิจพิเศษให้เป็นไปตามหลักวิชาการเกษตรที่ถูกต้อง และประการที่สาม การสนับสนุนของหน่วยงานราชการในระดับพื้นที่ในการทำกิจกรรมเสริมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มแรงงานนอกระบบภาคเกษตรกรรมที่เป็นผู้สูงอายุ

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

สถานการณ์ปัญหาของกลุ่มแรงงานนอกระบบในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษทั้งตำบลบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลป่าไร่ จังหวัดสระแก้วมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ ปัญหาด้านสิทธิที่ดินทำกินและ

ทำการเกษตรเนื่องจากเป็นที่ดินที่เป็นป่าสงวนสำหรับจังหวัดสระแก้ว และพื้นที่ในความควบคุมดูแลของหน่วยงานความมั่นคงทางทหารสำหรับจังหวัดกาญจนบุรี ประกอบกับการออกนโยบายการรับชำระภาษีบำรุงท้องที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามนโยบายรัฐยิ่งทำให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมในด้านนี้ยิ่งถ่างออกไปอีก เพราะเกษตรกรไม่สามารถแสดงหลักฐานเพื่อขอรับการช่วยเหลือหรือชดเชยจากรัฐตามนโยบายได้

นอกจากนี้ สถานการณ์ปัญหาอื่น ๆ ของกลุ่มแรงงานนอกระบบในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษของทั้งสองพื้นที่ยังมีปัญหาที่คล้ายกันอีก ที่สำคัญคือ ปัญหาเกี่ยวกับหนี้สินที่เกิดจากต้นทุนทางการเกษตรที่มาจากปุ๋ยเคมีและสารเคมีที่ใช้ในการกำจัดศัตรูพืช รวมถึงปัญหาทางสุขภาพของกลุ่มเกษตรกรที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมีเหล่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลสถิติของกระทรวงสาธารณสุข โดยสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พบสถิติการเข้ารับการรักษาและเสียชีวิตจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชทั่วประเทศ โดยปี 2559 เข้ารับการรักษา 4,924 ราย เสียชีวิต 613 ราย มีการเบิกจ่ายค่าใช้จ่ายในการรักษา 22,829,167 บาท ปี 2560 เข้ารับการรักษา 4,983 ราย เสียชีวิต 582 ราย มีการเบิกจ่ายค่าใช้จ่ายในการรักษา 22,651,053 บาท ปี 2561 (ข้อมูล 10 เดือน ตุลาคม 2560 - กรกฎาคม 2561) เข้ารับการรักษา 4,001 ราย เสียชีวิต 520 ราย มีการเบิกจ่ายค่าใช้จ่ายในการรักษา 17,335,470 บาท และปี 2562 เข้ารับการรักษา 3,067 ราย เสียชีวิต 407 ราย มีการเบิกจ่ายค่าใช้จ่ายในการรักษา 17,335,470 บาท และมีแนวโน้มที่จะทวีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ (National Health Security Office, 2019) ซึ่งตัวเลขสถิตินี้เป็นตัวเลขของผู้ป่วยที่สัมผัสกับสารเคมีโดยตรง นั่นหมายถึงยังมีผู้ป่วยที่ได้รับสารเคมีจากการเกษตรในฐานะของการเป็นผู้บริโภคอีกจำนวนไม่น้อยที่ได้รับผลกระทบจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรเหล่านี้ ดังนั้น แนวทางการทำการเกษตรชีวภาพ สามารถลดอัตราความเสี่ยงต่อการได้รับอันตรายจากสารเคมีของกลุ่มเกษตรกร รวมถึงอัตราการเสียชีวิตจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชลงได้ (National Health Security Office, 2019)

การทำกิจกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุผ่านกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุและเครือข่ายนวัตกรรวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นขยายผลนวัตกรรมและนวัตกรรมจนนำไปสู่การจัดตั้งศูนย์นวัตกรรมทางสังคมของพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษทั้งตำบลบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลป่าไร่ จังหวัดสระแก้ว เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับการสร้างพลฒิพลัง (Active Aging) ที่สามารถสรุปว่า 3 สิ่งที่ผู้สูงอายุต้องมีคือ 1) ผู้สูงอายุต้องมีสังคม 2) ผู้สูงอายุต้องมีกิจกรรม และ 3) ผู้สูงอายุต้องมีงานทำ แต่ละคนก็เลือกสังคม เลือกกิจกรรมที่ตัวเองชอบหรือสนใจ เลือกงานที่ตัวเองต้องการทำแน่นอนที่ไม่ใช่งานประจำ แต่เป็นงานที่ยังต้องทำอยู่ เป็นงานที่ทำให้รู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่า ขณะเดียวกันก็เป็นประสบการณ์ที่มีประโยชน์ต่อผู้อื่น และการที่ผู้สูงอายุมีสังคมผ่านการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายนวัตกรมีกิจกรรมร่วมกันซึ่งอาจจะผ่านโรงเรียนผู้สูงอายุหรือศูนย์นวัตกรรม และมีงานทำทางการเกษตรด้วยภูมิปัญญาของตนเองจะสามารถนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้

กิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกิจกรรมการพัฒนานวัตกรรมและการขยายผลการพัฒนานวัตกรรมผู้สูงอายุเป็นการสร้างทุนมนุษย์ให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มผู้สูงอายุ โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายของการศึกษาค้นคว้าคือ กลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุ ที่ได้รับความรู้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน การได้รับความรู้ในเชิงวิชาการเกษตรจากนักวิชาการเกษตร ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนา Soft Skill ต่าง ๆ จากกระบวนการวิจัย ทำให้ผู้สูงอายุ

เกิดความฉลาดรู้ทางสุขภาวะดังจะเห็นได้จากการแสดงออกทางความคิดและพฤติกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุ อาทิ ความกล้าแสดงออกในการนำเสนอผลงานของตนเอง ความรู้สึกภูมิใจในการบอกเล่าประสบการณ์ของตนเองต่อสาธารณะ เป็นต้น ดังนั้น การพัฒนาทุนมนุษย์ของกลุ่มผู้สูงอายุเท่ากับเป็นการการพัฒนาความฉลาดรู้ทางสุขภาวะของผู้สูงอายุ ที่ประกอบไปด้วย ความฉลาดรู้ทางการเงิน (Financial literacy) ซึ่งเป็นความสามารถในการวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการเป็นหนี้สินจากการทำการเกษตรและแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ความฉลาดรู้ทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและดิจิทัล (Information and Digital Literacy) สะท้อนผ่านการทำกิจกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุโดยส่วนใหญ่มีการใช้โทรศัพท์รุ่น Smart Phones ในการนำมาถ่ายภาพร่วมกัน การติดต่อสื่อสารระหว่างกันผ่านกลุ่มไลน์ “เครือข่ายนวัตกรผู้สูงอายุ” การติดต่อกันระหว่างผู้สูงอายุกับนักวิจัย และการติดต่อสื่อสารระหว่างกันขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นผ่าน Facebook ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งสองแห่ง เป็นต้น ความฉลาดรู้ทางสังคม (Social Literacy) เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกันทั้งในพื้นที่เดียวกันและต่างพื้นที่กันผ่านกลุ่มไลน์และการทำกิจกรรมเยี่ยมเยียนระหว่างกัน รวมถึงกิจกรรมในการสร้างเครือข่ายเกษตรกรผู้สูงอายุที่ทำเกษตรชีวภาพและผู้ที่สนใจทำเกษตรชีวภาพได้มีการรวมกลุ่มกัน และความฉลาดรู้ในการปรับตัว (Adaptation literacy) เห็นได้จากการปรับตัวของผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัยมีการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงของกระแสนิยมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ผู้สูงอายุทราบข้อมูลและเข้าใจถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่มากขึ้นจากการให้ข้อมูลของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานความมั่นคงทางทหาร รวมถึงการเรียนรู้ที่จะปรับตัวผ่านกระบวนการวิจัยที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของตนเอง

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. รัฐบาลต้องส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพอย่างจริงจัง เพราะมีการพิสูจน์แล้วว่าปุ๋ยชีวภาพสามารถใช้ได้ดีกับพืชทุกประเภท รวมถึงพืชอุตสาหกรรมด้วย การส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยชีวภาพ อาจดำเนินการในเชิงรุก อาทิ การเก็บภาษีแปลงเกษตรที่ใช้ปุ๋ยเคมี และมีการเก็บภาษีปุ๋ยเคมีในอัตราที่สูงเพื่อนำไปใช้ในการตั้งกองทุนในการรักษาสุขภาพเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากการทำการเกษตรจากปุ๋ยเคมี
2. การคุ้มครองปัจจัยที่ดินทำกินและการเกษตรให้แก่กลุ่มแรงงานนอกระบบที่เป็นเกษตรกรได้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง
3. การจัดตั้งหน่วยงานกลางเพื่อกำกับดูแลอุตสาหกรรมแปรรูปมันสำปะหลัง ตั้งแต่การบริหารจัดการแปรรูปมันสำปะหลัง การผลิตของภาคอุตสาหกรรม รวมถึงการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างเกษตรกรที่ปลูกมันสำปะหลังกับผู้ประกอบการอุตสาหกรรมมันสำปะหลัง ซึ่งอาจจะมีเรื่องของกำหนดราคากลางการรับซื้อพืชอุตสาหกรรม (มันสำปะหลัง) เพื่อการป้องกันการกดราคาจากกลุ่มพ่อค้าคนกลาง รวมถึงการจัดตั้งกองทุน

มันสำปะหลังเพื่อการศึกษาวิจัยและพัฒนาอุตสาหกรรมมันสำปะหลัง ในลักษณะเดียวกันกับพืชอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย ที่มี สำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทราย และกองทุนอ้อยและน้ำตาลทรายเป็นกลไกหลักของอุตสาหกรรม

4. การแบ่งโซนพื้นที่ (Zoning) ที่สามารถทำการเกษตรแบบเคมีและชีวภาพอย่างชัดเจน รวมถึงบอกถึงแหล่งผลิตของผลผลิตทางการเกษตรในการจำหน่ายด้วย พร้อมทั้งกำหนดอัตราภาษีสำหรับการทำการเกษตรแบบใช้สารเคมีทั้งแปลงเกษตรและผลผลิตที่จะออกสู่ตลาดในอัตราที่สูง

5. กำหนดแนวทางการให้ความช่วยเหลือกลุ่มแรงงานนอกระบบในภาคเกษตรกรรมลงในแผนพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษที่นอกจากจะมุ่งแต่การให้สิทธิประโยชน์แก่นักลงทุนในพื้นที่เท่านั้น

ข้อเสนอเชิงปฏิบัติการ

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการในพื้นที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนกิจกรรมของศูนย์นวัตกรรมฯ ที่จัดตั้งขึ้น เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนในพื้นที่ โดยมีการสนับสนุนทั้งงบประมาณและบุคลากรเพื่อการขับเคลื่อนกิจกรรมของศูนย์นวัตกรรมฯ

2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการในพื้นที่ต้องมีการประชุมร่วมกันเพื่อวางแผนการขับเคลื่อนเชิงบูรณาการ และบรรจุกิจกรรมของศูนย์นวัตกรรมลงในแผนปฏิบัติการของแต่ละหน่วยงานเพื่อให้เกิดการทำงานเชิงบูรณาการระหว่างกันได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษทั้ง 10 พื้นที่ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเป็นฐานข้อมูลของการพัฒนาประเทศต่อไป

2. ส่งเสริมให้มีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในประเด็นของการพัฒนาสินค้าภายใต้ตราสัญลักษณ์เดียวกันของเกษตรกรในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ เพื่อเพิ่มช่องทางการสร้างรายได้ให้กลุ่มเกษตรกรและเกษตรกรผู้สูงอายุ

รายการเอกสารอ้างอิง

- Aksornporm, A., & Rungrojwanich, K. (2017). *A Development of Social Welfare System for Families with the Elderly in Order to Reduce Social Inequality*. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University. (In Thai)
- Amornsiriphong, S. & Wangkanond, R. (2017). A Development of Social Welfare System for the Elderly Labors in Informal Sectors to Reduce the Social Inequality in Special Economic Zone: A Case Study of Sa Kaeo Special Economic Zone. *Journal of Social Work*, 25(1), 70-90 (In Thai)

- Amornsiriphong, S. & Nomnian, A. (2017). “ELDERFARE Model”: Model and Mechanism of Social Welfare Management to Reduce Social Inequality for Elderly Labors in Informal Sectors in Sa Kaeo Economic Special Zone. *The Journal of Social Communication Innovation*, 5(2), 29-40 (In Thai)
- Amornsiriphong, S. & Nomnian, A. (2018). A Development of Social Welfare System for the Elderly Labors in Informal Sectors to Reduce the Social Inequality in Special Economic Zone: A Case Study of Sa Kaeo Special Economic Zone (Phase II). *Journal of Social Work*, 27(2), 27-47 (In Thai)
- Caulier-Grice, J. (2010). *Social innovation exchange*. Retrieved September 1, 2010, from <http://socialinnovator.info/blog/social-innovator/what-social-innovation>
- Department of Economic and Social Affairs, Population Division. UN. (2013). *World Population Ageing 2013*.
- Durongritichai, V., Kungthamniem, K., & Jampated, N. (2017). Social Welfare System Development for Disparity Aging in Order to Decrease Social Inequality. *Journal of Social Work*, 26(1), 95-119 (In Thai)
- Foundation of Thai Gerontology Research and Development Institute (TGRI). (2017). *Situation of the Thai Elderly 2016*. Bangkok: Amarin Printing and Publishing. (In Thai)
- George, Vic and Wilding, Paul. (1985). *Ideology and Social Welfare*. London: Guernsey Press.
- Hyun, H. S. (2010). Human Capital Development. ADB Economic Working Paper Series No.225 Asian Development Bank.
- Husmanns, R. (n.d.). *Defining and Measuring Informal Employment*. Geneva: Bureau of Statistics, International Labour Office.
- Khalique, Muhammad., and others. (2011). Role of Intellectual Capital on the Organizational Performance of Electrical and Electronic SMEs in Pakistan. *International Journal of Business and Management*. 6(9), 253-257.
- Kumhom, R., & Sombat, L. (2016). *A development of Social Welfare System for the Elderly in Order to Reduce Social Inequality*. Bangkok: Thammasat University. (In Thai)
- Lv, Biyun., Han, Dongping. (2015). *The Relationship between Intellectual Capital and Corporate Performance in Chinese Bio- pharmaceutical Industry*. Retrieved 12 July 2019. from <http://dx.doi.org/10.1051/shsconf/20151701024> Park,

- National Health Security Office. (2019). *Statistics of Patients and Dead Persons Caused by Agricultural Chemicals* [Online]. Retrieved 12 July 2019, from <https://www.nhso.go.th/FrontEnd/NewsInformationDetail.aspx?newsid=MjM5OQ==> (In Thai)
- National Statistic Office. (2017). *Survey of Informal Labors in 2016*. Bangkok: National Statistic Office. (In Thai)
- Nutbeam D. (2000). Health literacy as a public health goal: a challenge for contemporary health education and communication strategies into health 21st century. *Health Promot. Int.* 215: 8.
- Nutbeam, D. (2008) The Evolving Concept of Health Literacy. *Social Science and Medicine*, 67, 2072-2078.
- Pinkesorn, K., Kittisaknawin, C., & Kongklai, C. (2017). Haman Capital: Corporate Human Scorecard. *Journal of Graduate Studies, Valaya Alongkorn Rajabhat University*, 11(2), 193-202. (In Thai)
- Senanuch, P. & Suntonanantachai, T. (2017). Social Welfare Development for the Elderly Informal Workers in Order to Reducing Social Disparity. *Journal of Social Work*, 26(1), 146-164 (In Thai)
- Spicker, Paul. (1988). *Principles of Social Welfare: An Introduction to Thinking about the Welfare State*. New York: Richard Clay.
- Thai Health Promotion Foundation. (2016). *Thailand's Preparation for Aging Society* [online]. Retrieved August 18, 2016, from <http://www.thaihealth.or.th/Content/28215-> (In Thai)
- Wangudom, Apipat. (2001). *Human Capital and Development in Thailand*. Master Thesis M.A. in Economics, Faculty of Economics, Thammasat University.